

ATATÜRK, CUMHURİYET, BİLİM VE TEKNOLOJİ

MÜBAHAT TÜRKER-KÜYEL*

"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan, yapana sâdik kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanı şaşkırtacak bir mahiyet alır." "Biz daima, hakikati arayan ve onu buldukça ve onu bulduğumuza kani' olduğukça, ifadeye cür'et eden adamlar olmalıyız." Çünkü, "hakikat tecelli edince, kizb ortadan kalkar."

Atatürk

Bilgelik veya "hikmet", bilindiği üzere, kökü bakımından, (herhangi bir konuda), *doğru ve yakîni* bilgidir; ve, o bilgiye göre *davranmak*ur". Böyle bir bilgiyi hep aramak ve o bilgiye göre davranmayı durmadan istemek ise, "bilgeliği sevmek"ür, *felsefe*dir. Felsefenin konusu, Tanrı-Evren-Toplum-İnsan-İnsanın kültürüdür. Felsefenin, yöntemde sâdik kaldığı geleneği ise, Mezopotamya kökenli olan "*tanzim*" ve "*tasnif*"ür; ve, "kavramları, dikkatle birbirlerinden ayırmakur" (Platon); matematiksel düşünceyi, örnek alarak, prototip sayarak, öne almakur. Atatürk, kendisini, hikmete ve felsefeye çok yakın hissetmiş olan bir devlet adamıdır.

İşte, bizim de, bu incelememizdeki amacımız, "*hayat felsefesini*", "*hayât-ı akvâm felsefesini*" kavramakta, "Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji" konusuna, Atatürk'ün özdeyişi olan "hakikat tecelli edince, *kizb*, *safsata* ve *hurâfe* ortadan kalkar; aklın halledemeyeceği hiçbir mesele yoktur" uyarınca, felsefenin bu geleneği içerisinde kalarak, ve, Atatürk Kültür Merkezi'nce yayınlanmış olan bazı eserlere (*Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri*, 1990) ve *Erdem* dergisine dayanarak, yaklaşmak sûretiyle, bu konuda, Atatürk'ün *hayatının merkezine* almış ve, dolayısıyla, kültür politikasının temeline yerleştirmiş bulunduğu bazı kavramlar hakkında açık bir bilince ulaşmaya çalışmakur; gerekli gördüğümüz yerlerde, birkaç mülâhazada bulunmak yoluyla dikkatleri çekmeye gayret etmektir; ama, ilkin, *bu yaşanan hayatın* içerisinde yer almış olan bir kişi olarak, Atatürk'ün sa'âdet anlayışını hatırlayarak, bu anlayışın köklerini göstererek, ve onu temele koya-

* Prof.Dr., Atatürk Kültür Merkezi Asli Üyesi.

rak, bunun ardından, Atatürk'ün *bu hayatı* yaşarken ne gibi amaçları, ne gibi bir *hayat plânı* olduğunu öne çıkarmak sûretiyle, bir sonuca varmaktadır. Bu, Atatürk'ün işte fikirleri! İşte, icraatı! manâsına da gelir; tıpkı Atatürk'ün izleyeceği işte kültür politikaları! manâsına geldiği gibi.

Atatürk'e göre, "Milletler, gam-keder nedir bilmemelidirler. Şeflerin görevi, hayatı neş'e ve şevk ile karşılamakta, milletlere yol göstermektir. Bir kısım filozoflar, 'mademki işin son ucunda ölüm vardır, o halde, hayat boştur, hiçtir' demişler, kederlenip karamsarlaşmışlardır. Bir kısmı ise, 'mademki hayatın sonu sıfırdır, bari, hayatta iken şen ve neş'eli olalım' demişlerdir". Atatürk, bir durum değerlendirmesi yaparak, "bu ikinci grup, daha doğru söylemiş olan mâkûl adamlardır. Ben de kendi *karakterim*/(seciyye) iübarıyla, bu görüşten yanayım", demiştir; ve, şunu eklemekte gecikmemiştir: "Bütün insanlığı kendi şahsında gören kimse bedbahtur. *Bu hayatta* memnûn ve mes'ud olmanın, zevk ve sefânın şaru, kendisi için değil, kendisinden sonra geleceklerin *varlığı, şerefi ve sa'âdeti* için, ama, onlardan bir *karşılık beklemeksizin*, çalışmaktadır. Memlekete, millete, geleceğe hizmet budur."¹ Bir başka demecinde ise, o, "hakikaten, Türk, fitraten, şen şâurdur", demiştir.

Bütün bunlarla birlikte, Atatürk, bize, ne o nihilist ve pessimist olan filozofların, ne de o realist ve optimist olan filozofların adlarını vermiş, eserlerinin başlıklarından bahsetmiş değildir. Acaba, bu filozoflar kimler olabilir? Atatürk, bize, gelecek nesillerin "varlığı, şerefi ve saâdeti"nin ne olduğu hakkında da bir bilgi vermemiştir. Acaba, Atatürk'e göre, "gelecek nesillerin varlığı, şerefi ve sa'âdeti" ne olabilir? Atatürk, "*Onuncu Yıl Nutku*"nun müsveddesinde, "beni haurlayın" isteminde de bulunmuştur. Acaba, ortada memlekete ve millete yapılmış hizmetler için bir karşılık beklemek veya beklemek konusunda, iki zıt hal mi bulunmaktadır? Atatürk'e göre, "milletlerin gam-keder nedir bilmemesi, hayatı şevk ve neş'e ile karşılaması" ne demektir? Acaba, bu, ahlâk filozoflarının terimiyle, bir *kakia* ("vur patlasın. Çal oynasın"). "Nerede çalgı. Orada kalgı") mıdır? yoksa, "*lux*" zevklere yönelmek midir? yoksa bir "*dolce vita*" tavsiyesi midir?

İşte, biz, eğer, 'kültür karşılaşması', kültürün sürekli ve yayılğan, dilin ise kültür taşıyıcısı, kültür yükleti olması gibi aslı vâkıâları gözönünde bulundursak "ve, her tür tarih felsefelerini paranteze alırsak, o zaman, Atatürk'ün

¹ Falih Rıfku Atay, "Atatürk'ün Yaşam Felsefesi," *Bilim ve Teknik*, s.14 Kasım 1984, 204. Krş. Mübahat Türker Küyel, *Atatürk'ün Sa'âdet Anlayışı Hakkında Bir Deneme*, AKM, 1997.

anadili Türkçe ile kendisine doğru gelen ve ulaşan "*Tengricilik*", "*Gök inancı*", ("Dikotomizm", "Dikotomik Üniversalizm", "Üniversizm", "Üniversalizm", "Nizâm-ı Âlem", "Nazm-ı Âlem-Nabî", "İntizâm-ı Âlem", -Fuzûlî, "İntizâm-ı ahvâl-ı Fukarâ-Koçi Bey", "*Kutadgu Bilig*, (5165)", "*Kut*", "*Atalar Rûhu*", "*Gönül*" ve "*Ulu Kölüngü*" (Mahayana") gibi, en eski ve en dipteki kültür varlıklarımız içerisinde, Tanrı-Evren-Toplum-İnsan ve İnsanın kültürü görüşlerine, yani, Türklerdeki "Hikmet Sevgisi" geleneğine, Varlık-Bilgi-Değer'e, ilişkin izleri, -İslâm düşüncesiyle ilgili paralellikleri bile-, tesbit edebiliriz; ve, böylelikle de, o sorulara cevaplar bulabiliriz. Bu tutumla da, biz, "İnsan, tarihinde ve tarihiyle anlaşılabilir"den ibaret olan "Tarihselci" ("Historiste", "Historiciste") açığa yerleşmiş, ve, UNESCO'nun kültür tarihiyle, "kültür, insan topluluklarının kendi tarihleri hakkındaki bilinçleridir" tarifıyla, uygunluk halinde bulunmuş oluruz.

"Tengrici" Kök Türklerde, "Türük Tengrisi", (Evreni) "Kılar", "Eder", "(İnsanı) türetir", Evren'e yasa kor, hakana "Kut", güç, yarlık verir; ona hesap sorar; "bod"u denetler; cezalandırır; yok eder; "devlet" (kut) verir; devletçi yükseltir. Bu bakımlardan, O, Evren'de, *adetâ*, teşriî, kazai ve icrai kuvvetlerin ilkesi durumunda bulunur. O, *Tüzlük* ("*ordre*"), "Tüzelik" ilkesi olarak, kendisini Evren'in yok olacak yerde, varlığında, kargaşa yerine düzenli yapısında gösterir, -Türkler, İslâmiyete dahil olduktan sonra, bu görüşlerini İslâmiyetle telif etmişlerdir-.

"Gök İnancı"na göre, Yer ve Gök, zıt olmayan ve birbirlerini bütünleyen bu iki ilke, kaynaşarak, Ağaç, Ateş, Hava, Su, Toprak ve Maden'i, onlar da kaynaşarak Evren'i oluşturur. "Gök Yüzü Nizâmı", aynen, "Yer Yüzü Nizâmı"nda yansır. Evren, dört haçvarî yolun kesiştiği, dört yönlü bir plândan (bir kareyi örten bir daireden veya bir kübü örten bir yarım küreden) ibarettir. Dört haçvarî dikin kesişme noktasından çıkan (ikinci) bir dikin üstteki ucunda "Temür Kazguk"=Kutup Yıldızı bulunur. Evren (Yılanı, Can-Âver'i), Kutup Yıldızı etrafında, durmadan, döner (kozmik yasa ve onun paraleli olan toplumsal yasa "insaf"a göre değişip durmaz). Gök Tengrisi orada oturur. Dikin alttaki ucunda, "Ordug" yer alır. Hakan ise, orada oturur. "Ordug"daki "Altun Tag"da hakanın surla çevrilmiş köşkü, şehri, "Atalar Tapınağı" yer alır. Hakan, "*Axis Mundi*"dir. Tahtında dim dik, kıpırdamadan oturur.² Hakan, icraatını, Gök Tanrının emriyle, Gök Tanrısı adına yapar.

² Câhuz, *Fezâ'il ul-Etrâk*, Şeşen Neşri, TKAE 1967.

Bu yüzden, "Atalar Mağarası"nda, bir tek hakan, bizzat "Kök Tengrisi"ne kurban sunabilir. Ülke Doğu-Bau, Kuzey-Güney istikametinde, "buyuruklar" rütbe ve mevkilerine, "Kara kamış bod" (Halk) ise, "kemiklerinin rengi"ne göre, teşkilâtlandırılmışlardır³. "Gök Çarkı", Kutup Yıldızı etrafında "Devlet Çarkı" hakanın etrafında, muntazam sürette döner⁴. -Bu "Nizâm-ı Âlem fikri, Kutup Yıldızı yerine Yer merkeze alınarak Gazneli, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlılarda da, aynen, devam etmiş, adâlet, bir "convention" değil, bir objektif varlık sayılmıştır;⁵ "Adâlet Çarkı", daha doğrusu "Adalet Çemberi" adıyla, açıklama modeli olarak kullanılmıştır; "dünya küfr ile durur, amma, zulm ile durmaz" şeklinde Türk siyaset düstûrunda dile getirilmiştir; siyasette kural olarak temele alınmıştır. Kanun fikri, kozmik veya toplumsal yasa olarak, böylece, Türklerin *seciyyelerine*, tâ kökten, işlenmiş bulunmaktaydı. Atatürk'ün niçin yasayı temele almış, "irade-i millîye"yi "hâkim ve âmil" kılmış olduğu, temelini, kendi tarihinde bulmaktadır.

Türklerde, adâleti, komşu İran'da olduğu gibi, *lûften* değil, *görevi* gereği uygulamak hakanın baş erdemidir. Bu görevinin bilincinde olmak, onu, bilge ("Böğü", "Böğü bilge") kılar. Hakan, bilgeliğinin gereklerini yerine getirir; uygular. Bu uygulama onu alp kılar. Bilgelik ve alplik, hakanın kişiliğini oluşturan en yüce iki değerdir. Bilgelik ve alplik, bütün toplumun da iki yüce değeridir: Öyleki "erdem bolsar bodun, erk bodun" (erdemli olan toplum güçlü olur). "Erdemliler" (kurşaklılar), "alıplar", toplumda, yüce değerler uğruna ileri atılırlar; "il" ("el") öğüncüne can verirler; ama, ölmezler ("ölen hayvan durur. Canlar ölmez"); "Atalar Rûhu"na kavuşurlar. Onlar, "Er atı (adı)" kazanarak kutlanırlar; kut bulurlar; kutu bulurlar; "Bengi taşka urulurlar", "Atalar Rûhu"nda ebedileşirler. Kendi kişisel çıkarlarına uygun, ama, toplumun beklentilerine aykırı davranan "Ayğlar" ise "Atalar Rûhu"na kavuşamazlar; onlar, yok olmuş, gönüllerde ölmüş, gönüllerden silinmiş sayılırlar.⁶ Alplikte "sehâ" değeri, başkasının "ben"ini kendi beninin üstünde tutuma değeri, baş değerdir. İşte onun için, Atatürk, "bütün insanlığın mevcûdiyetini kendi varlığında gören kimse bedbahttır" demektedir. Çünkü, kendi-

³ Emel Esin, *Türk Kültürü El Kitabı*, İstanbul 1978, Ed.Fa. Krş. Fârâbî'deki "Merâtüb ul-Mevcudât" fikri.

⁴ Krş. "Bilgi Çarkı" (Sidharta). "Tilgen". Emel Esin, a.g.e.

⁵ Mübahat Türker-Küyel, "Türklerde Adâlet Kavramının Ontolojik Bir Temel Var mıdır?", 10. TTK Kongresi ne tebliğ, 22-26 Eylül, 1986, 737-742, TTK, Ankara.

⁶ Krş. Mübahat Türker-Küyel, "Yesevî'den Hasan Dede'ye Gönül Erenlerinin Öncelleri Var mıdır?", IV. Türk Kültürü Uluslararası Kongresi, 1997, AKM.

sinde, sehâ değeri parlamaktadır. Atatürk'ün, annesinin kabri başında, "hâkimiyet-i millîye uğrunda can vermek"ten ibaret "nâmûs ve vicdan borcu" yemini⁷, onun "bu sahada akan Türk kanları, bu semâda pervaz eden şehid ruhları devlet ve cumhuriyetimizin ebedî muhafızlarıdır" ibaresi ile Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Beye çektiği telgraf metnindeki "Anadolu'nun rûhu, bütün feyz-i mukavemetini *abâ-i târih*inden almıştır. Bize bu mukaddes feyzi nefheden *ervâh-ı ecdâd* arasından mükerrerem pederinizin pek yüksek bir mevkii vardır" ibâresi hatırlanırsa, Atatürk'ün "Atalar Rûhu"na inanmakta olduğu ve "Atalar Ruhu"nun, Atatürk'ün hayatında merkezî bir yer işgal etmiş olduğu görülür.

Literatürde, "Kut"un birçok anlamlara gelmiş olduğu, onun en sonda, gerçek varlık, doğru bilgi, olumlu değer olduğu da gösterilmiştir:⁸ Baht, talih, uğur, hak edilmiş şans, iyi şans, ikbâl, *fortuna*, rahatlık, servet, hayattaki başarı, *sa'âdet*, *mana*, rûh, şefaât, inayet, izzet, haşmet, şeref, asâlet, ihtiram, muhterem, mubârek, yümn, meymenet, ehliyet, *hayat*, bereket, bolluk, cüd, rahmet, ilâhî lûtuף, *kharizma*, devlet, devletlü oluş, "Tanrısal bir gücün desteği", "Yer ve Gök ile desteklenen otonom rûh kuvveti," iktidar=*imperium*, hâkimiyet, hâkimiyete liyâkat, hâkimiyet hakkı, hükümlerlik hukuku, "viatique de la vie" (J.P. Roux), güç, rûy-ı rahmet, *dünya* ("kudu üy"), ong, ongun, gönenc, "ok", "tüz", "teng", "köni"... gibi bizi burada ilgilendiren anlamları, onun, asıl, "devlet", "*imperium*" (hâkimiyet, iktidar), "*dünya=bu hayat*, sa'âdet, şeref, asâlet anlamlarıdır.

Hakan, "kut"u, *imperium*'u, siyasal iktidarda olma yetkisini, başta olmak üzere, adâletü irade etmek gücünü, Gök Tanrı'dan almış sayılır. Her insana, *hayat* boyunca sunulmuş olan kesin ve belirli pay, onun "ülüş"üdür. "Ülüş" ile kut arasında bir ilişki mevcuttur. Her insan kendi "ülüş"ü üzerinde etkin olabilir. Öyleki, "ülüş"ler arasındaki farklar, kutuların, kutlarını, "kingeşerek", danışarak, kutsuzlarla paylaşılması sûretiyle kaldırılabilir. İşte bu sebeple hakan, Gök Tengrisinden almış olduğu kutu, Buyuruklarına ve Bod'una, "kingeşme", danışma yoluyla geçirmek için vardır. Bunun anlamı, hakan, halkına hizmet için vardır, demektür. Hakan görevini yapmazsa, halkı onu terkeder. Atatürk'ün memlekete ve millete hizmet bilincinin kökünde, kut kavramı parlamaktadır.

⁷ Cemil Sönmez, *Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım*, AKM, 1997.

⁸ Mübahat Türker-Küyel, "Kut, Fârâbî ve İbn Sinâ'daki el-'Akl el-Fa'âl için Bir Temel Oluşturabilir mi?", *İbn Sinâ Armağanı*, TTK, Ankara 1984, s.389-590.

"Kutun belgüsü biligidir". Kutun emmaresi, işareti, göstergeni bilgidir. Bilgi mutuluk kaynağıdır; bilgi sağlıktır, diriliktir, gençliktir; bilgisizlik hastalıktır, ölümdür. Burada Atatürk'ün arı bilime vermiş olduğu önemle nasıl da bir bütünleşme zihniyeti önünde bulunmaktayız!

Kutsuzluğun ardından, ümitsizlik, güvençsizlik, inançsızlık, karamsarlık gelir hattâ, insan, evreni, bir "korkulu rüya" (Brahmanların "Maya"sı), toplumu ise, bir "hayat seli" (Buddhistlerin *Samsâra*'sı) telâkki etmeye yönelir. Bu yönelişte "kurtuluş", bu dünyadaki fakirlik, hastalık, vefasızlık, ihtiyarlık ve, asıl *ölümün* oluşturduğu "hayat seli"nden kurtuluş, "hayat ateşi"ni "söndürmek"te, her türden "ben"-i-Tanrının benini bile (Tantrizm) -nefretmekte, yaşama isteğini köreltmekte, "Ben Körüm (Görüm)" nazariyesini terketmekte bulunur; *hayatı öldürmek* çare sayılır. "Extase"da, insan, Evrenin gerçek olduğu rüyasından uyanır. Her şey "hiç"likten ibarettir¹⁰. Ne varlık vardır, ne yokluk. Mutlak hiçlik (*cunyata*) hüküm sürmektedir. Türkler, ancak, Buddhizmin, *mahayâna* şeklini kabul ederek, "nihilizm"den kurtulmuşlardır. *Mahayâna*'ya göre, *bu dünyayı redderek* "(Yeniden) Doğu Çarkı"ndan kurtulacak yerde, gündelik *hayatı yaşayarak* da Budha yüceltilbilir. "Kurtuluş", bütün canlıların kurtuluşudur. Amaç, "evrensel acımağ"tır: "Canlılar acı çektikçe, merhametliler neşelenemezler". O halde, kendini sevmek değil, *başkasını* sevmek esastır. (Burada Atatürk'ün "bütün insanlığı kendi şahsında gören kimse bedbahtur" sözünü hatırlayım.)

Oysa, gerek Varlık, gerekse Bilgi ve Değer, insanın "Köngül Tüpi"nden, "Köngül Tôzi"nden, "Köngül Özi"nden, "Kutlu Tüp"ten, yani, literatürde çok geniş anlamları gösterilmiş olan "Gönül"den¹¹ fıskırıp çıkar; kaynar. Gerçek Varlık, doğru Bilgi, yüce Değer, temelini, insanın "Gönül"ünde bulur. Bunları "Gönül" varlığa getirir. Bundan böyle, artık, "Tanrı Gönüldür" denmez, "Gönül Tanrıdır" denir (en eski Türk şairlerinden "Gök'ü boyayan" Çırsıya Tutung). Gönül, insandır, insanlıktır sonucuna varılır. İnsanı insan yapan öz onun canıdır, rûhudur. Rûh ve can, bu iki ilke, hem hayat ilkesidir, hem de yüce değerlerin yeridir. Canın özü gönüldür. Gönülün özü ise, sevgidir. Gönül, insan ve insanlık olunca, bundan, 'insan halayık değildir' so-

⁹ Mübahat Türker-Küyel, "İki Gemi Türü", *Erdem*, II, 4, 1986, 373-349.

¹⁰ Burada, "Privation", "negation" ve "néant" terimlerini dikkatle birbirlerinden ayırmak gerekir.

¹¹ Mübahat Türker-Küyel, "Yesevi'den" Hasan Dedeye Gönül Erlerinin önceleri var mıdır? *IV. Türk Kültürü Milletlerarası Kongresi*, 1997, AKM.

nucu da çıkar, böylece gönül hem demokratik zihniyete, hem de evrensel bir hümanizmaya temel verecek genişliğe ulaşır; Atatürk'ün kültür tariflerinden birinde kullanmış olduğu "insanlık" ögesini, bir de bu çerçevede mütalea etmek mümkün olur. Atatürk tarihî kültürünün derinliklerinden gelen köklerle, gönül kavramıyla, her bir ferde, her bir ferdi adam yerine koyarak, rey verme yolunu, siyasetten pay alma yolunu açan cumhuriyete yönelmekte, ne kadar da çok hazırlıklı durumda olmalıdır!

Bu kültür arka plânına dayalı olarak, acaba, Atatürk'ün sa'âdet anlayışına kök oluşturabilecek hangi öğeleri öne çıkarabiliriz? Şimdi, onları görelim. 1. Atatürk'ün "milletler gam-keder nedir bilmemelidirler; şeflerin vazifesi, onlara yol göstermektir" cümlesinin Türk kültüründeki paraleli şudur: Türk hakanı, "Türük Tengrisi"nden kut almıştır. Bu demektir ki, hakan, toplumda, "Nizâm-ı Âlem"i gerçekleştirmek üzere, adâleti ve siyâseti irade etmek, hem de uygulamak gücüne sahip olarak, ama, bir lütuf gereği değil, görevi icabı, kutunu, kutsuzlarla paylaşır; "İlde bung yok ider"; "ile sevinç, gönenc verir"; "ili ongdurur", "boşgurur", yüksek seviyeden eğitir. Atatürk'te yasa, kanun bilinci çok yüksektir; had safnadadır; halkı eğitmek esasur 2. Atatürk'e göre, ölüm vâkıası karşısında, bazı filozoflar nihilist ve pesimist olmuşlar, bazıları ise, realist ve optimist kalmışlardır. Atatürk, bu ikinci grubu yeğlemektedir. Bunun Türk kültüründeki kök karşılığı şudur: Bu dünya kuttur; gerçekür; sevinç kaynağıdır; güleçtir. Ölüm ise bir gerçektir, ürkünç, korkunç değildir. Öte dünya bu dünya gibidir. Eğer, insan, bu dünyada "Atalar Rûhu"na varacak şekilde, yani, yüce değerlere uygun olarak yaşarsa, "Atalar Rûhu"nda ebedî hayatı bulur. Bu sebeple "*tanatomania*" (intihar) anlamsızlıktur. 3. Atatürk'e göre, bütün *insanlık*'ı kendi şahsında gören kimse bedbahttır. Oysa, insan, "(insan) *tabiat(ın)ın*, yüksek feyizleriyle mes'ûd olmalıdır: Sıflık, temizlik, yükseklik, *insanlık* gibi". Öyleki, "irade-i milliy'e'den, yalnız bir tek fert değil, herkes pay almalıdır. Bunun Türk kültüründeki karşılığı, *Gönül*'dür. İnsanlar, gönül sahibi olmakta eşittirler; aynı yücelikte ve değerdedirler. Hattâ Çıısıya Tutung'un ifade ettiği gibi, "Tanrı Gönüldür değil, Gönül Tanrıdır". Bu demektir ki, *limes*'te, son uçta, isteyen herkese tanrısal olmak yolu açıktır. Türkler "*Creatio Dei*"ye (Tanrı'nın yaratması) işte böyle bir "*Imitatio Dei*" (Tanrı'nın taklid edilmesi) ile karşılık vermektedirler. Atatürk'te "*schâ*" değeri parlamaktadır. 4. Atatürk'ün ferdi sa'âdeti "gelecek nesillerin varlığı, şerefi ve sa'âdeti için çalışmakur". Öyleki, meselâ, iş bölümüne göre farklı olan, ama, yine de halkın bir parçasını oluşturan ve siyasal iradedden pay alan "ulemâ'nın, halkı "irşâd" ederek, onların

"*mertebe-i medeniyete irûka*"sını, "*i'lâ*"sını, "*tekemmül, tekâmül, temeddün, terakkî, teceddüd*"ünü temin etmesi gerekir. "Harâset-i fikriyye (culture intellectuelle), milleün *seciyyesi* ile mütenasiptir". Bu *seciyye* zemininde arı bilimle, dil ve tarihle uğraşamak, yüksek teknolojiyi takip etmektir. Bu, ilk defa, Atatürk'te parlayan bir bilinçtir. "Temeddün"e ilişkin olarak, hatırlamalıyız ki, Fârâbî, "*medîne*"yi, dolayısıyla "*medenî*"yi tarif etmiştir: *Medîne*, erdemli bir reis veya bir hey'et tarafından "*ârâsi takyîd, ef'âli takdîr*" edilmiş bir insan topluluğunun oturduğu sûrlu veya sûrsuz yerdir". Fârâbî, "*reis-i cumhûr*" ve "*hâdim*" terimlerini de kullanmıştır. Reşit Paşa, "*civilisation*"a karşılık bulmakta zorlanmıştı; onu, "terbiye-i nâs ve icrâ-i nizamât" olarak çevirmiştir. Atatürk ise, halkınun, "hâkimiyet-i millîye" ve "irade-i millîye" hakkında bilinçlendirilmesi demek olan "*terbiye-i siyâsiyye*"sinden bahsetmiştir. Başgil gibi, bazı Cumhuriyet hukukçuları, "esas şâri' Tanrı olmakla", Tanzimat'ta yapılanları, *tanzimî ahkâm*dan saymışlardır. Atatürk dahî, "Balıkesir Hutbesi"nde, "Kanûn-i esâsî nusûs-i Kur'ân'dır" ifadesini kullanmıştır. Ama, "halife görev vermek, irade-i millîyeyi kısıtlamak" diye de eklemiştir.¹² Atatürk, "hayat ve nâmûsu kurtarmay", halkın bu türden bilincinde ve "vahdet"inde görmüştür. O, halkın hür iradesini öne çıkararak cumhuriyet rejimini kurarken, halkı teşkil eden fertlerin eşitliğine dayanmıştır. Bu fikir, "İnsan Hakları Beyanname"si"nde de yer almıştır. Orada da Tanrı'nın, insanları, doğuştan eşit haklarla yaratmış olduğu dile getirilmiştir.¹³ Burada, Arap Kumandanı Cuneyd ile Türk Hakanı arasında geçen felsefi tartışmada Cuneyd'in Hakan'a, "tedbirli kurtulur, ama, tedbirsiz kurtulmaz. Ama, tedbirlinin kurtulamadığı nice haller vardır. İşte onun için, biz, toplumu, din ile, siz ise akıl ile yönetiyorsunuz" (felsefedeki '*Futurs Contingents*' meselesi) sözleri, genel durum değerlendirilmesi yapılırken, hatırlanmalıdır.¹⁴ Kültürde, "gelecek nesillerin varlığı, şerefi ve sa'âdeti için çalışma"nın kökü, hakanın, kutunu kutsuzlarla paylaşmasıdır; bunun hesabını *doğruyu söyleyerek*, -Çünkü, Atatürk, halka doğruyu söylemek taraflısıdır- buyrukları ve bodu önünde, herkese vermesidir; onları bunda bilinçlendirmesidir; herkesin, sosyal "Nizâm-ı Âlem"de yerini bilip ona göre hareket etmesidir. 5. Atatürk, söz konusu olan görevini yaparken, hiçbir kimseden bir şükran beklentisi içerisine

¹² Hamza Zülfiyar, "Gâzi Paşa Balıkesir'de", *Türk Dili*, 555, Mart 1998. (Balıkesir Hutbesi), TDK.

¹³ "We hold these truths to be selfevident, that all men are created equal, that are endowed by their Creator with certain unalienable rights, that among these are life, liberty and the pursuit of happiness...". The Declaration of Independence. July 4, 1776.

¹⁴ *Fezâ'ül*, s.77.

girmemiştir; ancak hayatını ortaya koymuştur. Onun görevinin gayesi başka yerde değil, yine o görevin kendi içerisinde. Bunun kültürdeki kökü, hakanın, görevini *lûuf*, *inayet*, *kerem*, *ihsan* gibi gerekçelerle değil, vazife olarak yapmasıdır. Olumlu yolda yapılan bir hizmeti, karşılık beklemeden ifa etmek, Türklerin yüce değerlerinden birisidir. Câhız'ı hayran eden taraflardan birisi de bu idi.¹⁵ 6. Atatürk'ün "beni hatırlayın" istemi, hüznü verecek bir şey değildir. Eğer, istikbalde, *şerefle* varlıkta kalmak ve mes'ûd olmak istiyorsanız, beni dikkatle dinleyin demektir. Hal böyle iken, aruk, Atatürk'ün sa'âdet anlayışının köküne, "iyi bir *daimon*'a sahip olma" ereğine birleşeler de, *şerefi* hiçe sayan, ahlâkta ferdiyetçi olan hiçbir filozof yerleştirilemez: *Ne*, 'çok zevk, acı'ya yönelen, rûh dinginliği için, gerekirse çocuğu ve aileyi feda eden¹⁶, şan-şeref aramayan Demokritos, *ne*, şan-şerefi bir kuruntu, hazzı ise en büyük kötülük sayan, mutluluğu 'neş'eli bir rûh dinginliği'nde arayan, hayvanları ve doğal olanı *taklîd* eden, 'yurt yoktur, dünya vardır. İdeal devlet, devletsizliktir' diyen Kynikler, *ne*, tarih, din, toplum, devlet gibi değerlerden hiçbirine bağlanmadan, ânın hazzını en yoğun biçimde yaşayan, müreffeh ve zengin Kyreneliler *ne*, erdemi mutluluk, şerefi-şerefsizliği "*adioforon*" (kendisi için endişe edilmeyecek şey) sayan, dünya vatandaşı olmayı yeğleyen Stoalılar, *ne*, hazzı mutlak değer sayan, bilginin mutluluk vermediğini savunan, gramer, matematik ve tarih dallarına değersiz şeyler nazarıyla bakan Epiküros, *ne* 'mutluluk devlettedir' demekle birlikte, demokrasiyi, 'eğitilmiş halk yığınlarının değer olduğu, demagoglara ve tutkuları kullanmaya önem veren' bir devlet şekli saydığı için Platon, *ne*, 'rûhun erdeme uyan faaliyeti' saydığı mutluluğu, yalnız bilgeye hasrettiği için Aristoteles! Bentham, 'çok kişiye çok haz' vermek, öğrencisi Stuart Mill ise, toplumu ancak bilimle acılardan kurtarmak tarafı olmakla birlikte, dünyada, Milâttan sonraki V-XI. yüzyıla, hattâ, XIII. yüzyıla kadar, *Türk Asrı* olmakla, Türklerde bilim çok yüceltilmiş, hem "kutun belgüsü bilig"dir denmiş, hem de, bilim tadının ebediyeti ve bilimin mutluluk kaynağı olduğu vurgulanmıştır (Beyrûnî'de olduğu gibi). Ödevi, "insanın kendine buyurma özgürlüğüdür" diye tarif eden Kant ise, "en yüksek erek, mutluluk değildir, ahlâkur" dediği için, kök oluşturamaz.

¹⁵ *Fezâ'il*, s.89. Krş. "Atatürk'ün Sa'âdet", s.14.

¹⁶ Bedia Akarsu, *Ahlâk Öğreticileri*, I. Krş. Mübahat Türker-Küyel, *KB'de Toplumdan Kaçış, Erdem*, 9/26; Mübahat Türker-Küyel, *KB'de Aile, Bilge*, 3. 1995.

Atatürk, millete ve memlekete karşı olan görevini yapmakta, ister kişisel bir beklenti içerisinde olsun, isterse de olmasın, o, "nihilizm ve pessimizm canavarını" öldürmüş, ve bunca kimsesizin kimsesi olmuş olan yüce bir alp olarak, "Atalar Rûhu"nda ebedileşmiştir.

Böylece, Atatürk'ün sa'âdet anlayışını, tarihteki köklerini göstererek, hatırladıktan ve onu konumuz olan "Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji"nin temeline yerleştirdikten sonra, şimdi artık, Atatürk'ün hayatının, ve, dolayısıyla, siyâsetinin, özellikle de kültür politikasının merkezine almış olduğu bazı kavramları sırasıyla incelemek üzere, sayabiliriz: İlk, ve, en başta "Cumhuriyet". Sonra, "Kültür ve Medeniyet", "Harâset-i fikriyye" (*culture intellectuelle*), "İlim ve Fen", "Mütefennin", "Seciyye", "Seciyye-i millîye", "Millî Devir".

Böyle bir sıralamanın ve "Cumhuriyet"i başa koymanın gerekçesi, Atatürk'ün "Cumhuriyet"i, kendi hayat plânında ilk hedef olarak tutturmuş olmasıdır. Atatürk, "Cumhuriyet'in temeli kültürdür" dediğine göre de, "Cumhuriyet" kavramının hemen ardından, ağırlıklı kavram olarak, "Kültür ve Medeniyet" ile "Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Anlayışı" gelir. Sonra, "Kültür"e bağlı karamlar olarak, altta, "Harâset-i fikriyye" sonra, "İlim ve Fen", "Mütefennin" gelir. Duruma göre, bu kavramlara ilişkin olan birtakım mülâhazalar yer alır; onların hazırlıkları yapılır. "Mütefennin"in, Atatürk tarafından sorgulanması ise, bizi, Atatürk'ün "İlim ve Fen"ni dayandırmış olduğu "Seciyye"ye, "Seciyye-i millîye"ye ve "Millî Devir" kavramlarına ve sonuca, sonuncu değerlendirmeye götürür. Şimdi, bu söz konusu olan kavramları, söyleniş sırasıyla ele alalım.

Atatürk'ün hayat plânındaki ilk merhale, "*bu hayat*"ın (toplum halinde yaşayan insanların müşterek hayatının), bir "*Hayâl*" değil, durmadan "*Tahavvül*", "*Tagayyür*", "*Temeddün*" ve "*Terakkî*" eden bir gerçek¹⁷ olduğunu, "*Hayât-ı Akvâm*"ın ise, "*daimî ve müdhiş bir cîdâl*" şeklinde tebarüz ettiğini görmekle, Türk milletinin "*şerefle*" yaşamasıdır. Türk milletinin, amacı, ülkesü, bundan böyle, artık, "*İ'lâ-i Kelimetullah*" değil, "*İ'lâ-i hars-ı millî*" olmakla, ayakta kalmasıdır. Bu, Türk milletinin bir ölüm-kalım mücadelesidir, yani, "*Cihân'da*", "*Bu dünyada*", insanın, kendisini, "nihilizm"e ve "pessimizm"e kapurmadan, "fakr" arayışlarına da girişmeden, "*Bu hayat*"ı bir "ka-

¹⁷ "Gerç ek" kavramı için Bk. Fikri Sertkaya, Çin, "Doğru-Gerçek", *Türk Dili*, LV, 436, Nisan 1988, s. 175-181.

kia", bir "*Dolce Vita*" bir "*lux*" saymadan ve sanmadan, "Ferdietçi Ahlâkçılar" a iübar etmeden, "medenî milletler" tarafından "tahkîr ve tezyîf" edilmeden, -Çünkü, "medenî milletlerin" bazı mensuplarıncâ, "Türkler, *vahşîdir; zâlimdir*; îcabât-ı medeniyeyi ahz u kabûle gayr-ı müstaidir". Oysa, Atatürk'e göre, bu, "Garbın (galebe amaçlı) *zâlim* ve hakikati görmemek için gözlerini kapayan siyasetçiler"inin "mahz bir iftira"sıdır; "kizb"idir (yalanıdır). Onların iddialarına göre, Türkler, "zâlim" imiş, "kabiliyetsiz" imiş, "terakkîye geç başlamışlar" imiş, "terakkîleri çok ağır oluyor" imiş (Toynbee). Atatürk'e göre, bunlar, yalan ve iftira-yı metod olarak kullanan galebe amaçlıların taktikleridir. Ama, "Biz, yabancı düşmanı değiliz; onlarla samimî ilişkiler istemekteyiz."-"Medenî milletlerin şikâri olmadan, Arı ve Temel Bilimi ve ona dayanan yüksek teknolojiyi, onların "seciyye-i millîye" zemininden kaynaklandıklarını görüp, "kültür"ü, "karakter" de denen "seciyye"ye de indirmeden, gerçekleştirerek, onları en azından, öteki "Medenî milletler"in medeniyetleri seviyesine çıkararak, hattâ, onların medeniyetteki seviyelerini de geçerek, bulunduğu yere "liyakat"a, hiç duraksamadan devam ederek, *yaşamasıdır*. İşte bunu temin edecek olan idare tarzı "Cumhuriyet"tir; hâricen *istûkâl*'dir, dâhilen "*bilâ kayd u şart hâkimiyet-i millîye*"dir"; "Hâkimiyet-i millîyeyi muhafazadır". Hâkimiyeti sıfatı ne olursa olsun, hiçbir makama veya zümreye vermemektir, verdirmemektir; kendi mukadderatını kendi kendisine tayin etmektir. "Cumhuriyet fazilet rejimidir"; "Cumhuriyet, fazilet-i ahlâkiyeye müstenid bir fazilet rejimidir". O, "irade-i millîyemizi en uygun surette gerçekleştiren bir rejim"dir.

Bir Asya kavmi olan ve M.Ö. 4000 lerde Mezopotamya'ya yerleşmiş bulunan Sumerlilerin "(Sopas) Doğru Olan (*Si.pa.si*.)" hükümdarları, insanları idare etme yetkisini, Gök Tanrısı Anû'nun emriyle, "Tamgalar yeri (*Donator Formarum. Vâhib us-Suver*) olan Ay Tanrısı Nannar"dan almıştır. En eski toplumsal kanun metinleri, Sumerli hükümdarlar Urukaginna ( ), Urnammu ( ), Lipid İştâr ( ), Ana İttişu ( ) tarafından "eli silâh tutan" gençlerle, deneyimli "ihûyarlar"ın oluşturmuş olduğu "meclis"te, danışarak, "kingeşerek", "meşveret" ederek, konulmuştur. Hititli Hammurabi Kanunlarının tarihi M.Ö. 17 olmakla, onlar, Sumerli kanunlarından sonra gelir.¹⁸ Türklerde yasası "tengrice konmuş köklü", kozmik ve objektif temelli, "küfr ile dünya durur, amma, zulm ile durmaz" söylemli olan "kingeşmek" gelemecli, kutlunun, kutunu, herbiri "gönül" taşımakla, tanrısal olmaya birer

¹⁸ Mübahat Türker-Küyel, "Türklerde Adâlet Kavramının Outolojik Bir Temeli Var mıdır?, X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22-26 Eylül, 1986, III. cilt, s. 735-742, (1991), TTK Bsm.

aday olan kutsuzla paylaşma amaçlı olan memleket insanları, toplumsal yasayı koymaya eşit sûrette kaulmahdırlar; ve, her bir vatandaş, toplumsal yasadan, yine, eşit sûrette pay almalıdırlar; yoksa, toplumsal yasayı irade etme gücü, tek kişinin eline bırakılmamalıdır. Öyleki, "ne *absolutisme*" (mutlakiyet, "saltanat-ı müstebite"), ne "hilâfet"! Sadece ve yalnız "irade-i millîye"! İşte, en son tahlilde veya en son toparlamada, Atatürk'ün "*Geist*"ının, "ün"ünün temelindeki tarihsel kültür birikiminin manzarası böyle görünmektedir! Atatürk'e göre, "her devletin derece-i temeddünü ile mütenasip mevzûât-ı hukukiyesi vardır. Bizim milletimiz ve hükümetimiz, fikr-i adâlet ve zihniyet-i adâlet noktasında, hiçbir medenî kavimden dün değildir". "Aramızda yaşayan anâsır-ı gayr-ı müslimenin emniyetlerini ve serbest-i inkişaflarını temin etmek, (onların) Osmanlı Devleti ve milleti agûşunda mazhar oldukları imtiyazât, üç asrı mütecaviz bir zamandan beri, ziyadesiyle mevcuttur." Türklerin, onları "müsavat ve adâlet düstûruna tevfikân idareye gayr-ı muktedir olduğu" ve "güya, milletimizin, hey'et-i umumîyesiyle, kabiliyetten mahrûm bulunduğu" iddialarına gelince: "Milletimize zulüm ve kabiliyetsizlik atf ve isnadı sırf kizb ve ifüradır". "Zulüm, medeniyetle kabil-i te'lif değildir... İstidatsızlık ise şâyân-ı afv olamaz. Çünkü, milletler, işgâl ettikleri arazinin sahib-i hakikisi olmakla beraber, beşeriyetin vekilleri olarak da o arazide bulunurlar. O arazinin menâbi-i servetinden hem kendileri istifade eder ve, dolayısı ile, bütün beşeriyeti istifade ettirmekle mükellefîrler. Bu düstûra göre, bundan âciz olan milletler hakk-ı beka ve *istiklâle* lâyık olmamak lâzım gelir".

Bu "iftira" ve "kizb" karşısında Atatürk, milletin olumlu vasıflarını bildirmek zorunda kalmıştır: Bir "aşiret"ten, kemal-i şevket ve azametle 600 yıl hüküm süren bir imparatorluk çıkarmak, kıt'alar arasında büyük orduların sevkî ve nakli, teşkilâtı, idaresi, "ecnebiye riayetkâr olmakta yegânelik", Fâtih'in din adamlarına imtiyazlar vermesi, "en müsaadekâr ve civanmerd bir millet olmak"... gibi. Atatürk'e göre, "Âlemde hak diye bir şey vardır; ve, hak, kuvvetin fevkindedir"; ve, "Avrupa'nın nâmûsuna fart-ı iûmad gösterince, bu, kendi fezâ'ilimizi unutturmamalıdır". Atatürk'e göre, "Vâzı'-ı kanûn, beşeriyetin bütün hissiyatına, bütün ihûrasâtına herkesten daha çok nâfiz ve vâkif olur". "Fakat, nefisini herkesten ziyade ve tamamen ve bütün şümülü ile bunlardan tecrid etmek kudret de kabiliyetine ve malik olmalıdır...".

"Tanzimat" hareketi ile Bau'ya döndükten sona, ülkeyi etkileyen fikir akımlarını ihmal etmek. -Atatürk, "Avrupa'da, efkâr-ı ahrarından dolayı, kendilerine lâyık bir takım müessesât-ı ilmiyye ve idariyye tesisine başlamışlardı. Sultan Mahmud-i Sâni, Avrupa'yı *taklîd* (etti). Islahat ile mukallitlik (yapıldı). (Oysa) bir milletin sa'adet (saydığı) bir millet için felâket olabilir.

(İslahat öğeleri) bir milletün kendi rûhundan çıkmalıdır. Deli Petro, *taklid* ile milletini islah etmek istedi. Bir Rusun bir Alman olması mümkün değildir. Dünya ilminden istifade edeceğiz; ama asıl cevheri, çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, terakkiye çok kabiliyetli olan (insanlarımızdan), kendi içimizden çıkaracağız" dediğine göre, "(herhangi bir konuda)" doğru ve yakîni bilgiyi arayış yöntemine ve amacına – burada "herhangi bir konu", "Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknolojidir– aykırıdır. O halde, şimdi biz, bir de mesele- nin bu yüzünü görelim.

Türklerin her türden tarihleri hakkındaki bilgileri, biz, genellikle, onların kendilerinden değil, ekseriyetle, onların temas etmiş oldukları komşularından, Çin, Hind, İran, Bizans, Arap, Ermeni, kaynaklarından etnolojik ve arkeolojik araştırmalardan, Türkologların çalışmalarından ediniyoruz.¹⁹

Kültür tarihçileri, Türkleri, yeryüzünde, yaklaşık, M.Ö. 3500 lerle, M.Ö. 3000 lere tarihlenen yıllarda, iki en eski yerleşim bölgesinde olarak, göstermektedirler: Birisi Afaniesevo, Minusinsk, Ananın, Karasuk, Tagar, Taştuk, Pazırık kültürlerinin görüldüğü Sibirya'nın güncyi, özellikle Kem (Yeni Sey) Irmağının kaynakları ve Çin'in kuzeyi. Diğeri Mezopotamya-Sumer bölgesi. Bu kültürlere Türklerin katılmış olduğuna muhakkak gözüyle bakılmaktadır. Bu her iki bölgeye ilişkin tezlerin taraftarları, karşı tarafın tezleri hakkında sessiz kalmakla, henüz, araştırma ufkunda, bu birbirlerinden çok uzakta bulunan iki bölgenin, Harmatta ve Aydın Sayılı'nın ki tarzında²⁰, henüz, bir "intégration"u görünmekte değildir. Türkoloji, Radloff'un incelemeleri göz önüne alındıkta²¹, henüz, genç bir bilim dalıdır. Bu dalda birçok köşe aydınlatılmış olmakla birlikte, birçok köşe de, daha henüz, aydınlatılmış değildir. Türklerin en eski siyasî tarihleri konusu bu kabildendir. Ama, bütün bunlarla birlikte, tarihler, ilkin, İslâm öncesi en eski Türk devleti olan Büyük Hun İmparatorluğu'ndan sonra, Birinci ve İkinci Kök Türk, Uygur, Kırgız, Türgiş, Karluk, Sabar, Avar, Hazar, Peçenek, Uz, Kuman, Ogur devletlerinden bahsetmektedirler. İslâmî-Türk devletlerinin Gazneli, Karahanlı, Selçuklu, Hazermşahlı, Timurlu, Türk-Hindli, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve, nihayet, Osmanlı devletleri olduğu malûmdur. Yine malûmdur ki, Osmanlı

¹⁹ J.P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul, İşaret, 1996, s. 243 vd.

²⁰ Aydın Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara 1967, TTK; Harmatta, "Inscriptions Rumişques Turques en Europe," *Erdem*, 3/7, 1978. Krş. Mübahat Türker-Küyel, *Halı Konusu Hiç Felsefenin Görüş Alanına Girebilir mi?*, s. 12, AKM, Ankara 1998 (*Arış Dergisi*)nin IV. sayısının ilâvesidir).

²¹ Ahmet Temir, *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri*, Ankara 1991.

devleti, bir "Kuruluş Devri"nin (1231-1453) ve Bizans'ın çökertilmesinin ardından bir "Kanûni Devri" (1520-1566) yaşamıştır. XVI. yüzyıl sonu ile, XVII. yüzyıl arasında, başına gelen bir- takım olaylar yüzünden bir "İslâhat Devri"ne (1683-1826) girmiştir.

Tarihçiler, Türk tarihini cihan tarihine denk tutarlar. Ama, onlar, Osmanlı saltanatında, XVI. yüzyılda, Kanûni'nin "Muhteşem Devri"nde (1520-1566), toplumda, yavaş yavaş da olsa, şu türden çeşitli olumsuzlukların baş göstermiş olduğu değerlendirmesini de yaparlar: Ordunun siyasete karışması, disiplinsizliği, "saray" idareye müdahalesi, rüşvet vak'aları, maliyedeki bozukluklar, refahla gelen gevşeklik, Avrupa'nın açık denizleri ele geçirme ve sömürge kurma siyaseti karşısında Osmanlıların, sadece, Akdeniz'e hâkim olmakla yetinme siyasetleri... gibi. Bunlara, bir müddet sonra, "Celâli ("Çift Bozan")" gibi önemli, "Patrona", "Kabakçı" gibi merkezdeki isyanlar, "lux" merakı, "Ağalar Saltanatu", "Kadınlar Saltanatu", cülûs bahşişleri, ganimetlerin azalması, medrese programlarına temel(arı) bilimlerin konulmaması, Koçi Beyin *Risâlelerinde* vurguladığı olumsuzluklar gibi daha başka olumsuzluklar eklenecektir. Tarihçiler, 1683-1699 yılları arasında, Osmanlı devletinin "Felâket Senceleri" olarak tavsif ederler; ve, Osmanlı tarihini, temele şu türden bazı ilkeleri koyarak yorumlamak isterler- tarihçiler arasında onları, birer açıklama modeli olmaktan öte, *gerçek* yerine koyanlar bile bulunmaktadır: "Devlet (Ricâl) için asker, asker için para, ("ıktâ" Cl. Chahen), para için reayâ, reayâ için adâletten ibaret bir "Adâlet Çemberi", Koçi Bey Risâleleri yanında, Modern Çağda, temele konan çeşitli "Cemiyet Nazariyeleri" ve "Tarih Felsefeleri" gibi: "*Homo homini lupus* (insan insanın kurdudur)" diyen Hobbesçu, "*Struggle for life*" =*Hayat* kavgasını temele alan Darwinci, "İrk"a ön plânda yer veren "Sağ Hegelci", "Karşıt sınıflar kavgası"nı temele koyan "Sol Hegelci", Toplumda "terakkiyi (progrès) temel bilimlerin fonksiyonu sayan "Positiviste" Comptechü... görüşler bu kabildendir.

Atatürk'ün, "Hayât-ı akvâm "*müdhiş bir cidâl* içerisinde tezahür eder" sözleri, Osmanlı tarihini yorumlarken, insanı, bir uçta, İstanbul Andlaşması'nın (1533) arada, Sivatorok (1676), Karlofça (1699), Pasarofça (1718), Lâle Devri (1718-1730), Kaynarca (1774), Zıstovi (1791), Yaş (1792), Edirne (1878), Londra, Berlin, Aya Stefanos andlaşmalarının öteki uçta ise, Sèvres (1918) Andlaşmasının muhtevasını düşünmeye sevkeder. Yeniçeri teşkilâtında ilk kökten bir "teceddüd" öngören Genç Osman'ın (1618-1620) ve III. Selim'in (1789-1807) âkıbetlerini de! Belki, "*Nizâm (ordre?)-ı cedîd*" (1789-1809), II. Mahmud'un orduyu ve donanmayı "islâh" hareketlerini, Alemdar

Mustafa Paşa ile "Kapı Kulu"nun karşıtlığını, "Sekkân-ı Cedîd'i", "Vak'a-i Hayriye"yi (15 Haziran 1826), "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye"yi ve "İlâ-i Kelimetullah" gerekçesini de birlikte mütalea ederek! Çünkü, tarihçiler değil sadece "Tanzimat"ın, hattâ "Cumhuriyet"in bile bu köklere bağlı olduğu inancı içerisindeydiler.

Osmanlı devletinin "Islâhat Devri"ne girişi, ancak, çağdaş yüzyıllardaki "Batı Dünyası"nın içinde bulunduğu hallerle bir manâ kazanabilir; anlaşılabilir. Bu manâları ona veren şey, Avrupa'nın, barutu, pusulayı, matbaayı icad etmiş, okyanuslarında dolaşarak Yeryüzü'nü "keşfetmiş", "sermaye terakümü"nü gerçekleştirmiş, XII. yüzyıl *Renaissance*'ının ardından, kendisini, yine, kendi "Orta Çağ"ından çıkartmış olan "Renaissance"ını, "Rêforme"unu, "Humanizma"sını, "Tenevvür (Aydınlanma. Aufklârung)"ünü yaşamış yüksek bilimsel düzeye ulaşmış, ileri endüstrisini kurmuş, "Parlamentarizm"ine kavuşmuş, "İnsan Hakları Beyannamesi"ni onaylamış olmasıdır. Avrupa'ya, kendi Orta Çağ'ından çıkartmış ve "modern"leştirmiş olan ögeler de, başlıca, yine, işte bunlardır. Gerçi, Avrupa, içten, kendi bünyesini oluşturan "karşıt sosyal sınıflar"ının, dıştan, "sömürgeciliğinin" sebep olduğu 1789, 1830, 1848 ihtulâlleri gibi ihtulâllerle sarsılmıştır; mütefekkirleri ve siyasetçileri toplumlarını ayakta tutmak için tedbir arayışları içerisine girmişlerdir. Onlar, birbirlerini hazırlayan veya nakzeden pek çok "cemiyet nazariyeleri" üretmişlerdir. Bunlardan bir kısmı Osmanlı aydınlarına ulaşmış, Osmanlı toplumunda etkin ağırlıklar koymuştur.²² İşte bunlardan birisi de "Positivizm"in "Cemiyet Nazariyesi"dir. Öyleki, "Positivizm", "Batı'ya Dönme"ye, "Tanzimat"ı gerçekleştirmeye kararlı olan Osmanlı devlet adamları (Reşit Paşa) ve düşünürleri ile az-çok birlikte salınmıştır. Atatürk'ün dediği gibi, "XIX. yüzyılın başında, Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, bir çok zâyiata rağmen, hâlâ, vâsi bir imparatorluk idi".

Batı'da, "Modern Çağ"da, Descartesçi "Şuur Felsefesi" kalkışlı, "Matematik Yöntem" merkezli, "Sistem Vahdeti" arayışlı, "Bilim Tasnifi"ni gözetici, "Tenevvür"cü, olan etkilerin ve öncülerin ardından, Kant'ı ve "Alman Romantikleri"ni (Fichte, Schelling, Hegel) takiben gelen, Fransız "positivizm"inin kurucusu Auguste Comte, toplumun, "Organik" ve "Kritik" devirler idrâk ettiğini söylemiştir. O, toplumdaki "Aile, Mülkiyet, Sosyal Tabakalar, Devlet, Dil" ögelerini "statik", toplumun geçirdiği "Teolojik"- "Metafi-

²² Hilmi Ziya Ülken, *Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi*, I-II, Selçuk Yayınları, İstanbul 1966.

zik-"Pozitif" dediği "Haller"i ise, "dinamik" saymıştır. Compt'e göre, "1789 Fransız İhtilâli", *Absolutisme*'i ortadan kaldırmak suretiyle, her ne kadar, "positif" bir iş yapmış ise de, temele, "Liberté-Egalité-Fraternité" (Hürriyet-Müsavat-Kardeşlik) gibi, toplumda, "union" (vahdet, itihâd, birlik) sağlayamayan ilkeleri koyduğu için, "Kritik Devir"i aşurabilecek güçte olamamıştır. Ona göre, "Kritik Devir"i aşmak için, temele, devri geçmiş birtakım "teolojik" ve "metafizik" ilkeler koymak yerine, "sosyal fenomenler" arası ilişkileri, "tecrîd" (*abstraction*) ve "genelleme" (*généralisation*)'ye dayalı "bilimsel yöntem"e göre ve "bilimler serisi"ne bakarak, "önceden kestirme (prédiction)"ye imkân verebilecek "dinamik" ve "yeni (cedid)" dediği bir bilime (sosyolojiye) riayet eden "Pozitif düşünce alışkanlıkları" koymak, "zihniyetleri ve müesseseleri, 'dinamik statikten, terakkî (progrès) nizâmdan (Ordre), hareket sükûnetten gelir' kuralına göre, değiştürmek gerekir. En sonda, Eski Roma'dan "poliük birlik"i, eski Yunan'dan "entelektüel birlik"i, Hristiyanlıktan ise "Ah-lâki birlik"i almış olan, "akıl ile kalbin" birleştirilmiş olduğu "Yeni nizâm-ı Âlem"İN entelektüel üstünlüğünü din adamının müessiriyeti ile birleştürmek, "zihnin nizamının, tabiaun nizâmı olduğuna" inanarak, "Batı cumhuriyeti (Avrupa) Birliği"ne ve insanın "Tanrı kıldığı": "İnsanlık Dini"ne (İnsaniyet Dini) varılır; "Birlik", "Nizâm" teessüs eder; "Khaos"tan, "Kritik Devir"den çıkarılır. Compt'e'un, bu fikirlerini, Osmanlı hükümdarı Abd ul-Mecid'e ve Rus çarı Nikola'ya birer mektupla bildirmiş olduğu anlaşılmaktadır.²³

Malûmdur ki, ilgili literatürde, kültürün yüzlerce tarifi yapılmıştır; araştırmacılar, ona, çeşitli açılardan yaklaşmışlardır. İçerisinde bir "theoria" bulunmayan, bu sebeple de kültürün en çok kullanılan tarifi, onun, insanın, doğuştan, genleriyle getirmemiş olduğu ve doğaya katmış bulunduğu her tür ürün oluşudur. Bu ürünler içerisinde, teknolojiye, endüstriye, sınıî ürünlere "maddî", geri kalanlara ise "manevî" kültür nazırıyla bakılır. "Maddî kültür"e "medeniyet" de denir.²⁴ Ama, Atatürk, bir yanda "kültür", bir yanda "medeniyet" bulunmaktadır diye bir ayırım yapmaz. "Bence, der, medeniyeti harstan ayırmak güçtür, ve, anlamsızdır". Atatürk'e göre, "Memleketler muhtelifür, fakat, medeniyet birdir; ve, bir milletin terakkî etmesi için de, bu yegâne medeniyete iştirâk etmesi lâzımdır". "Yüksek bir hars, onun sahibi olan millette kalmaz; diğer milletlerde de tesirini gösterir; büyük kıt'alara şâmil olur... Bazı milletler, yüksek ve şâmil harsa, 'medeniyet' diyorlar. 'Avrupa

²³ Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*, Pınar mtb., İnsan Ya. İstanbul 1986.

²⁴ Aydın Sayılı, *Hayatta En Hakiki Müşit İlimdir*, 1948, Ankara, MEB.

medeniyeti', "asr-ı hâzır medeniyeti' gibi... *Medeniyet, harstan başka bir şey değildir*".

Atatürk'e göre, (1) "Kültür (veya hars)", "okumak, anlamak, görebilmektür"; "görebildiğinden manâ çıkarmaktır", "inübahtur", "düşünmektür", "zekâyı terbiye etmektür". (2) Ona göre, "kültür", "insanım diyen bir vasf-ı mahsüstür", yani, "kültür", "insan (*tabiat*)ı(n) yüksek feyizleriyle mes'ûd olmaktadır: temizlik, saflık, yükseklik, insanlık... gibi. Bunların hepsi, *insanlık* vasıflarındandır". (3) "Kültür", ona göre, "*tabi'at*'ın insanlara verdiği bu yüksek vasıfları, kendi çocuklarına, hafidlerine, ve âtusine vermesidir. Kültürlü insan ise, hem, kendisi kültür sahibi olan, hem de, bu hassayı muhitlerine ve bütün Türk milletine yaymakta olduklarını kani' olan kişilerdir". (4) "Kültür, insan dinamızının ifadesi" olmakla, "aynı zamanda, insanların hayata, faaliyetlerine hâkim olan kuvvet, ibdâ' ve icâd kabiyetidir." (5) "Kültür (veya hars), bir insan cemiyetinin, *Devlet Hayatı*'nda, *Fikir Hayatı*'nda, yani *İlim*'de, *İçtimaiyât*'ta, *Güzel San'atlar*'da, *İktisadî Hayat*'ta, yani, *Ziraat*'te, *San'at*'ta (Sanayi'de), *Ticâret*'te, kara, deniz ve hava *Münakalât*'ında, yapabildiği şeylerin muhassalasıdır". Kültürü medeniyetten ayırmak güç olduğuna göre, Atatürk'ün, kültür hakkında saymış olduğu bu belirlemelerine şunu da eklemek gerekir: (6) "Medeniyet demek, afv ve müsâmaha demektür... Afv ve müsâmahaya dayanmayan medeniyet, ceberûta dayanan medeniyet, çöker... Ancak, millî davalarda, millî kalkınmada, netâyici kitleye müessir olan işlerimizde, müsâmahaya yet yoktur".

"Kültür seviyesini, "*Devlet, Fikir ve İktisadî Hayatı*'ndaki başarılar ölçer". "Devlet, Fikir ve İktisadî Hayatı" ise, birbirlerine bağlıdır. "*Siyâset Hayatı*"na da "Kültür" ve "Ekonomi" istikamet verir". "Kültür (veya harsın) medlûlünü, "*seciyye* diyebileceğimiz, karakter mefhumuna indirmemelidir". Atatürk, gördüğü üzere, "İktisadî (Ekonomik) Hayatı", "Fikir Hayatı"ndan sonra zikretmiştir. Ona, göre, "Siyâset Hayatı"na yön veren etmen, başta ve asıl, "Fikir Hayatı"ndaki "*İlim ve Fen*"dir.²⁵

Atatürk, önceki bir tartışmasında, "*İlâ-i Kelimetullah*" siyaseti ile acaba, "Panislamisme" mi, yoksa, "Panturkisme" mi kastedilmektedir diye sorar. Ona göre, "(her bir ferd), kendi dimağında, bir mefkûre-i âliye besleyebilir", fakat, diye ilâve eder, "Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin, sâbit,

²⁵ A. Sayılı, incelemelerinde, Atatürk'te, "İlim" ile "Fen"nin, arı bilim, temel bilim anlamına geldiğini göstermiştir. "Fen"ni teknoloji sanmak bir yanlıdır.

müsbet, maddî bir siyaseti vardır. O da, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, muayyen, hudûd-i milliyesi dahilinde, -ki, o hudûd, "Misâk-ı Milli" ile belirlenmiştir-, *Hayât*'ını ve *İstiklâl*'ini te'mine mâtüftür...." "Dindaşlarımızın mes'ûd, müreffeh, müstakil yaşamasını isteriz... Fakat... bu hey'et-i içtimâiyyenin büyük bir imparatorluk halinde bir noktadan sevk ve idaresi bir *hayâl*'dir, *ilme*, *mantığa*, *fenne* muhalif bir şeydir... Bir hakikat-i tarihiyye, bir hakikat-i fenniye ve ilmiyye olarak, daima, hatırda tutmalıyız ki, bir cism-i siyasinin, hudûdunu geçemeyeceği bir gâye-i kuvvâ vardır. Nasıl ki bir insanın hüsn-i teşekkülü için birtakım mâkûl ve tabii hatlar vardır". Atatürk'e göre, "Milletimizin mefkûresi" bir "Panislamisme" veya bir "Panturkisme" değildir, fakat, "Cihanda, tam manâsıyla bir medenî hey'et-i içtimâiyye olmaktadır". Bundan böyle, artık, "İ'lâ-i Kelimetullahın yerini, "İ'lâ-i hars-ı milli" almış bulunmaktadır.

Atatürk'e göre, "İlim ve Fen", yalnız Güzel San'atları, Sanayii, İktisadî sevk ve idâre etmekle kalmaz, o, "Ordu"yu da idare eder. Öyle ki, Atatürk'e göre, "ordunun zaferlerinin sırrı, orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber itihaz etmiş olmaktadır". "Muhârebe, iki ordunun çarpışması değildir. Muhârebe, milletlerin çarpışmasıdır. Milletlerin, bütün mevcûdiyetleriyle, ilim ve fen sahalarındaki seviyeleriyle, ahlâklarıyla, harslarıyla, maddî-manevî kudret ve fazileleriyle ve her türlü vasıtalarıyla çarpıştığı bir imtihan sahasıdır. (Öyle ki, eğer) ordu yenilmişse, millet yenilmiş demektir". "Arzumuz, hâricen *İstiklâl*, dâhilen, *bilâ kayd u şart Hakimiyet-i Milliye*'yi muhâfaza (etmektir)... O halde, "ilim ve irfan zaferlerine... Yeni ilim ve iktisad zaferlerine..." doğru yönelmelidir. Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" dileğininin, onun, istilâ siyasetine karşı olduğunu ve tarihi de bu açıdan değerlendirdiğini göstermektedir.

Atatürk'e göre "bir milleti yaşatmak için, birtakım temeller lâzımdır. Bu temellerin en mühimlerinden birisi san'at (zenaat). Eğer, bir millet sanatçı ve san'atkârdan mahrum ise, tam hayata malik olamaz. .. San'atsız kalan bir milletin hayat damarlarından birisi kopmuş olur... Bir millet san'ata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felâkete mahkûmdur... Milletimiz ordu hey'eti halinde idi. Orduda bir sanatkârın bulunması, hükûmdarı meyûs etmişti. Oysa, kimseye muhtaç olmadan mes'ûd ve müreffeh olmakta, san'at elzemdir. San'aun en basiti en şerefisidir. Hükûmdarlar, din kisvesi altında, san'attaki hayat menbalarını başka milletlerin elinde bulundurmanın zararlarını göremiyorlardı. Onlar, halka san'au bıraktı, yabancıların bekçiliğini yapmışlardır. Bizî mahvetmek isteyenler ise, san'aun her şubesinde terakkî

etmişlerdir. Hârici düşman, bizi, müstemleke yapmak, içteki düşmanlar ise, halkın parasını elinden almak istemektedirler. Oysa, ufak dükkânlardan, muhteşem fabrikalara geçilecektir... Eğer, *fakr*, fazilet bilirsek, asâr-ı sanayide, yine, hâricin haraçgüzarı oluruz. Halkı, talim-terbiye, ilim-irfan yoluyla, ticarete, san'atta ve ziraaatte yararlanacak hale getirmeliyiz, sanayi okulları açmalıyız".

"Hükümdarlar, din kisvesi altında, san'atın gelişmesine engel oluyorlardı", dedik, ama, "Elhamdu lillah, (biz) Müslümanız, dindarız". "Akla uygun olan, dine de uygundur". "Nitekim, Türk gelenekleri de İslâma yakındır". "Dinimiz *terakkî*'ye engel değildir". Bu bakımlardan, "Türkler, daha da dindardır olmalırlar". (Ama) "*irticâî hareketleri* sosyal bir sınıfa dayandırmak da bir *hayaldir*. Çünkü, halk, o sâf kitle, *teceddüd* taraftarıdır, *terakkî*'ye çok kabiliyetlidir. Müreffeh, müstakil ve zengin olmak istemektedir..." "Halifelik (ise) papalık gibi, kuvvedî değildir". "Ben, şahsen, halife olmak istemem". "Unsur-i asli maariften mahrum bırakılmıştır... Köylüye, milletini, *dinini*, dünyasını tanıttak kadar coğrafi, tabii, tarihî, dinî, ahlâkî bilgi vermek, dört işlemi öğretmek ilk hedef(tir)..." "Telif ve tercüme, hâkimiyet-i milliyenin istinadgâhıdır; ve millî harsın en mühim vasıta-i intişarıdır. 'Tetkikat ve Te'lîfât-ı İslâmiyye Heyetü'nin vazâifi, *Hikmet-i İslâmiyye'yi Garp nazariyat-ı ilmiyye ve felsefiyye* (felsefeleriyle ?) *siyle mukayese* ve akvâm-ı İslâmiyenin itikadî ilmi, içtümâi, ihisâi ve iktisâdî hayatlarına ait şunânü tetkik ve neşir ile bir Külliyyât-ı İslâmiyye vücûda getirmekdir" (4. Toplanı Yılıni Açış Nutku, (1.3.1923). "Kanûn-u esâsî, cümleminiz malûmudur ki, Kur'ân-ı azîmuşşan'daki nusûstur... Dinimiz son dindir. Ekmel dindir... akla uygundur" (Balıkesir Nutku)."Asıl kâfir, *asrî* olmayı küfür sayandır".

"İlim ve fen teşebbüsünün merkezi mekteptir. Orası, insanlığa hürmeti, millet ve memlekete muhabbeti, şerefi istiklâli öğretir... İstiklâli kurtarmayı öğretir. Mektep sâyesinde, mektebin vereceği ilim ve fen sâyesindedir ki, Türk milleti, Türk sanatu, iktisadiyau, Türk şiiri, edebiyatı bütün bedayii ile inkişâf eder... Memleketimiz için de, efkâr-ı medeniyenin, terakkîyat-ı asriyenin bilâ ifâte-i ân intişar ve inkişaf emesi lâzımdır. Bunun için, bütün erbâb-ı ilim ve fennin bu hususta çalışmayı bir vecibe-i nâmûs bilmesi ikûza eder... Gözlerimizi kapayıp mücerred yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp, cihan ile alâkasız yaşayamayız. Bilakis, *müterakkî, mütemeddin* bir millet olarak, medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız... Hiçbir delil-i mantukîye istinad etmeyen birtakım an'aneler, akidelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin *terakkîsi* çok güç olur; belki de hiç olmaz. Te-

rakkide kuyûd ve şerâ'îti aşamayan milletler, *hayatı* mâkûl ve amelî müşâhâde edemezler. *Hayat felsefesini* vâsi gören milletlerin taht-ı hâkimiyet ve esaretine girmeye mahkûmdurlar... Cehil izâle edilmedikçe, yerimizdeyiz. Yerinde duran, geriye gidiyor demektir..."

"Tahsil-terbiye, milletimizin tarihî tedenniyatında, en mühim âmildir. Onun için, eski devrin hurâfelerinden ve evsâf-ı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Şark'tan Garb'dan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak *seciyye-i milliyemizin* inkişâf-ı tâmmı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir... Harâset-i fikriye zemin ile mütenasıptır. O zemin milletin seciyyesidir. Çocuklarımızı, gençlerimizi yetiştirirken, onlara *mevcûdiyet'i, hakk'ı, birlik'i* ile tearuz eden yabancı anâsırla mücâdele, efkâr-ı milliyeyi kemâl-i istiğrâk ile, şiddete ve fedakârane müdafaa zarûreti telkin edilmelidir. (Bu), yeni neslin kuvây-ı rûhâniyesine zerk edilmelidir... *Daimî ve müdhîş bir cidâl* şeklinde tebârüz eden *hayat-ı akvâmın felsefesi*, müstakil ve mes'ûd kalmak isteyen bir millet için, bu evsâf kemâl-i şiddete talep etmelidir". Yukarıda, din ile ilgili fikirleri sırasında işaret edildiği gibi, Atatürk'e göre, köylüye, okuma-yazma, vatanını, maariften mahrûm bırakılmış memleketini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihî, dinî, ahlâkî bilgi vermek, dört işlemleri öğretmek ilk hedef... (tır). Milletimizin inkişâf-ı dehâsı, bittabi, ve bu sûretle lâyk olduğu medeniyete irtikası âli meslekler erbâbını yetiştirmekle ve millî harsı i'lâ ile kabildir... En evvel, Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine an'anât-ı milliyesine düşman olan bütün anâsırla mücâdele etmedikçe, anâsır-ı rûhâniye ile mücehhez olmadıkça, cemiyetlere *istiklâl* ve *hayat hakkı* yoktur. Memleketin efkâr-ı umumiyesini, cihana, matbuat tanıtır. Matbuat, sedâ-i umumîdir. Rehber ise mekteptir... Halkın sesi hakkın sesidir. "Cumhuriyet, fikren, fennen, ilmen, bedenlen kuvvetli, yüksek seciyeli muhâfızlar ister. Öğretmenlerin başarısı, Cumhuriyet'in başarısıdır. Cumhuriyet, fikri hür, vicdânî hür, irfânî hür nesiller ister. Milleti kurtaracak olanlar, yalnız ve ancak, muallimlerdir". "Cumhuriyet onlardan yüksek hizmet beklemektedir. Öğretmenler, *teceddüd, tekâmül, temeddün* yolundaki ordudur; *irfan ordusudur*." "Memleketi, milleti *kurtarmak* isteyenler için, hamiyet, hüsn-i niyet fedakârlık elzem evsâf. Fakat, yetmez. Bunun yanında ilim ve fen lâzımdır. İlim ve fen teşebbüsâtın merkezidir. Milletimizin fikrî terbiyesinde rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Kurtarıcıların nâmuskâr ve birer âlim olması lâzımdır. *Bu hayat*, ancak, ilim ve fen ile olur". "İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur. Garptan, Şarktan, ilim ve fen nerede ise, oradan ala-

çağız; ve, her ferd-i milletün kafasına koyacağız. *Dünyada*, her şey için, *hayat* için, en hakikî mürşit ilimdir ve fendir; bunun aksi, gaflettür, dalâletür".

Atatürk'e göre, "medeniyetin esası kendisini *terakkide* bulur". "Terakkî, ise *aileye* dayanır". "Aile toplumun temelidir", "toplumun temeli ailedir". Demek ki, "medeniyet", dolayısıyla, aileye dayanır. A. Comte da, yukarıda temas edildiği üzere, Aile'yi, Devlet'i, (Sosyal) Sınıfları, Mülkiyet'i ve Dil'i içerisine sokmuş olduğu "sosyal statik"ten sayar. Aile çözüldü mü toplum çözüldür, dağılır; yok olur. Comte'a göre, toplumdaki "union" (vahdet, itihâd) fikri ile toplumdaki "progrès" (terakkî) fikri arasında bir "*correlation*" vardır. –"Jön Türkler", bu fikri, Ahmet Rıza'da olduğu gibi, "itihâd-ı anâsır" fikrinin temeline almış, "Mêchevêrête" gazetesinin "motto"su halinde, "*Union et progrès* (İtühâd ve Terakkî) olarak kabul etmiş, sonra, o "motto"yu değiştirmişti. Ailenin toplumun temelini oluşturduğu fikri, Türklerde çok eskiden beri mevcut idi.²⁶ Çocuklar, aslen, ailede eğitiliyor, ana dillerini ailede öğreniyorlardı. ("Ana dili" kavramının kökü). Atatürk'e göre, "mâzimiz, geniştir, derindir. Bu mâzi, Osmanlı, Selçuklu ve öteki Türk devletlerinden oluşur. Gayr-ı millî terbiye, (aileyi, dolayısıyla, toplumdaki) birliği sarsar, ortadan kaldırır, mahveder. Bugünkü intibakımızı, biz, mâziye borçluyuz". Bu demektir ki olumlu değerlerin, çoğu, ailede öğrenilir. İşte, Atatürk'ün "mütefennin olmak yetmez, *seciyye* lâzımdır". "Haraset-i fikriyye zeminle mütenasiptir. O zemin *seciyye*dir; *seciyye-i milliyedir*". "Ama, harsı, karakter diyebileceğimiz *seciyye*ye indirmemelidir." "İlim ve fen *seciyye-i milliyeyi* inkişaf ettirir" sözlerini birlikte kaydedip, onların bağlantılarını gözönünde bulundurmak lâzımdır. Bu suretle anlaşılabilir ki "ilim ve fennin zemini olmak açısından, *seciyye*, *seciyye-i milliyeye*, ilim ve fennin sebebidir, bir başka açıdan, ilim ve fen ile inkişaf etmek, ettürilmek açısından ise *seciyye* "ilim ve fennin" neticesi olmaktadır. O, Atatürk'ün, kültür, hars ve medeniyet tariflerinden birinde vermiş olduğu, "(kültür) icad ve ibdâ kabiliyetidir" de. Ama, bu tarifi, kültürün yine Atatürk tarafından yapılmış olan "temizlik, yükseklik, insanlık, saflık, insan *tabiat(ın)ın* feyizlerindedir", "insanım diyen bir vasıf" tarifleri ile birlikte, "milletimizin sâf *seciyyesi* istüdadla mâlidir", "Türk milleti zekidir; Türk milleti çalışkandır", "Türk milletinin unutulmuş medenî vasfı, âtünün medeniyet ufkunda bir güneş gibi doğacaktır" sözleriyle birlikte mütalea edilmelidir.

²⁶ Özellikle yabancı seyahatnameleri, Emel Esin ve J.P. Roux'nun incelemeleri. Krş. Mühahat Türker-Küyel, *Kutadgu Bilig*'de Aile, *Bilge*, 3, 1995.

Türklerin olumlu değerlerini Cähiz *Fezâ'il ul-Etrâk*'inde²⁷, Yûsuf Has Hâcib *Kutadgu Bilig*'inde²⁸, Atatürk *Söylev ve Demeçler*'inde²⁹ saymıştır. Aydın Sayılı, bilimin, insanı dürüst, tarafsız, sabırlı, alçak gönüllü, açık görüşlü kıldığını, *mistiklikten uzaklaştırdığını*, gelenek saplantısını önlediğini söyler.³⁰ İşte tam bu noktada bilimin yapıldığı zemini oluşturan değerler mi önce gelir, yoksa, bilim mi önce gelir ve onları oluşturur meselesi bulunur. Fârâbî, aynı problemle, "*Sapientia*" (Hikmet, Bilgelik) ve "*Scientia*"nın (bilim) aynı anlama geldiğini, bunun tarihi köklerini göstererek, söylediğinde, merkezi problem olarak ilgilenmiştir; Hikmet=Bilimle uğraşmanın ön ahlâkî şartlarını saymıştır.³¹ Atatürk de, hattâ siyaset konularında bile, halka *doğruyu* söylemek gerektiğini vurgulamıştır.³² Bir başka münasebetle de "ben sahtekâr değilim, halkımın önünde, halkımın şerefine kadeh kaldırıyorum" diye eklemiştir.³³ Bir grup XX. yüzyıl filozofu da "bilim değere dayanır. Bilim değerle yapılır. Değer ön şarttır" uyarısında bulunmuşlardır.³⁴ Araştırmacıların, XIX. yüzyılın sonuna yerleştirdikleri XI. yüzyılın adamı Gazneli'ye hizmet arzemiş, büyük Türk bilgini Beyrûnî de aynı kanıdadır.³⁵

Yanında Aydın Sayılı'nın dünyada ilk Bilim Tarihi doktorasını yapmış olduğu, hocası, Harvard'tan G. Sarton, bilimin, dil, din, cins, ırk değerlerinin dışında olan ve onları aşan, insanın bir ortak değeri olduğunu vurgularken, hem, vatan, millet, aile, eş ve çocuğa ilişkin değerleri paranteze almış olduğu bir *hümanizma* anlayışı geliştirmiştir, hem de, "*humanitas*"tan ("humanité"ler. İnsanı insan yapacak bilim değerleri Orta Çağ'daki "*Trivium*: Gramer, Retorik, Diyalektik, *Quadrivium*: Aritmetik, Geometri, Astro-nomi, Müzik), "*Humanismus*"a (hümanizma. İnsanı hangi değerlerle eğite-lim ki, o, insanlaşsın, insan olsun, adam olsun) geçilebileceğine inanmıştır; hayatını bu yolda yaşamıştır. "*Humanismus*"un, "*Philantropie*", (İnsan sev-

²⁷ Mübahat Türker-Küyel "Milli Ahlâk Unsurları Üzerine Ön Düşünceler", *Erdem*, IV, 11, 1988, Ankara 1989, s. 355-361.

²⁸ Ay. yer.

²⁹ Ay. yer.

³⁰ *Hayatta En Hakiki Mürşit* 1 cilttir.

³¹ Ahmet Ateş "Fârâbî Bibliyografyası", *Belleten*, 1950.

³² Hamza Zulfikar, İbâed Dili Olarak Türkçe ve Atatürk'ün Bu Konudaki Düşünceleri, *Türk Dili*, 555, Mart 1998, Gâzi Paşa Balıkesir'de, s. 182-193, 175-193.

³³ Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri, AKM, 1990.

³⁴ I.M. Bochenski, *Contem Porary European Philotophy*, cuniversity of California Press, Berkeley-Los Angeles, 1961.

³⁵ Mübahat Türker-Küyel "Bilimin Felsefeye Dayandığı Görüşünün Bir Timsâli Olarak Galenos," *Erdem*, IV, 11, 1988, Ankara.

gisi. İnsanı sevmek), "*Humanitarisme*", hattâ "*Caritas*" (Tanrı İsa'da insanı sevmek) ile karıştırılıp durması bir yana, onun "*Humanitas*"tan çıkıp çıkmadığı meselesi, daha, halledilmiş, tartışmalar dinmiş değildir.³⁶ Bu mesele halledilmiş, "mütefennin" ve "seciyye" kavramları arasında, hattâ, matematik sistemler kadar bir ahenk sağlanmış olduğu tahayyül edilmiş olsa bile, sorunlar bitmemektedir. Başta Varlık, Bilgi, Değer'e ilişkin sorunlar olmak üzere, "Futurs Contingents" (istikbale matuf tekil önermeler acaba şimdiden doğru mudur, yoksa yanlış mıdır?), Cuneyd ile Hakan'ın tartıştığı Akıl-İman, *Sapientia*-Vahiy meselesi... gibi. Bunlar, çözümlerin değil, soruların, sorunların ebedî olduğu alanlardır. İşte Aydın Sayılı'nın "Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk" (*Erdem*, I, 2, 1985) adlı makalesini bu açıdan değerlendirmek gerekir.

Sayılı'nın, bu makalede, Atatürk'ün "haraset-i fikriyye"yi, arı bilimi, temel bilimleri, toplumda "*terakki*" etmek vak'asının temeline koymuş olduğu değerlendirmesine ilişkin olarak bildirmiş bulunduğu doğrulara kaulmamak mümkün değildir. O doğrular şunlardır: Toplumumuzun, halen, Batı'nın bilim seviyesinde bulunamamış olmasının sebeplerinden birisi, medrese programlarına arı bilimlerin konamamış olmasıdır; arı bilim olmadan da yüksek teknoloji yaratılabileceğine inanılmış olmasıdır (II. Mahmûd'un "Islahat"); Batı üniversitelerindeki bilgileri taşıyıp, ülkeye getirmenin "*temeddün*, *teceddüd*, *terakki*" için yeterli sayılmış olmasıdır; arı bilimin, temel bilimlerin, bir "müdâvele-i efkâr" sayılıp (Maarif Nâzırı *Salvet Paşa*), arı bilimde, temel bilimlerde, bilimsel "*contribution*"un (bilimsel bilgi kütlesindeki gerçek ve orijinal artış) anlaşılammış olmasıdır; arı bilimin "*Şart-ı Hayat*" olmasıdır; onun yerinde saymayıp, hep, ilerlemesidir; dünyada, "haraset-i fikriyye" konusunda, daima, bir etkileşim yaşanmasıdır; arı bilimin (temel bilimlerin) yüksek teknolojinin temelinde bulunmasıdır; akılın, bilimin temelinde olmasıdır; arı bilimin=temel bilimlerin *Hürriyet* ve *İstiklâlin* bir ön şartı olmasıdır; Atatürk'ün, Batı'ya ulaşma ve Batı'yı geçmenin, ancak ve ancak, arı bilimle gerçekleştirilebilecek bir hedef olduğunu gören ilk Türk devlet adamı olmasıdır.

Ama, Aydın Sayılı'nın, Gazâli'nin arı bilim ve "felsefe" aleyhine oynamış olduğu bir rolü bulunduğuna ilişkin çalışma hipotezine de, aynı derecede, katılmak mümkün görünmüyor, hele, Cuneyd-Hakan tartışması misâli

³⁶ Mübahat Türker-Küyel, "Klâsik, Skolastik, Modern", *Türk Klâsik Çağ Araştırmaları Kurumu, I. Sempozyum*, 2-4 Şubat, 1976, Ankara 1977, TTK, 29-42; A. Sayılı, "Hümanist Düşünce ve Bilim", *Klâsik Çağ Araştırmaları, II. Sempozyum*, 1977, Ankara 1981, TTK, s. 20-40.

önünde³⁷. Bununla birlikte, Sayılı'nın bilim *irşâd* eder, fakat, *tahmil* ve *icbâr* etmez diyen sözlerinden de haberdar bulunuyoruz³⁸. Sayılı'ya göre, bilim, bizatihi olarak ne iyidir, ne de kötü. Ama, iyi ya da kötü amaçlar için kullanılır; biz, bilimden, bilim adamları vasıtasıyla haberdar oluruz. Atatürk'e göre, "mürşit" olan, bilimin tâ kendisidir. Sayılı, bu incelemesinde, "*Humanitas*"tan nasıl olup da "*Humanismus*"a geçilebileceği, değerlerin oluşumu ve dönüşümü meselesini tartışmamış, sadece "geçilir" diye bir tercih yapmıştır. Atatürk, "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" demekle, bu "*hayat*" denen "*müdhiş cidâl*"de, toplum olarak, varlıkta kalmak istiyorsak, "mürşid" olarak arı bilimi temele koymalıyız, "çünkü, *temeddün*, *teceddüd* ve, asıl, *terakkî* ancak onunla mümkündür", diyor; yoksa, "*Humanitas*"tan ("ilim ve fen", arı bilim, temel bilimler), "*Humanismus*"un ("Seciyye") varlığı çıkar gelir demiyor; "seciyye"ye "ilim, fen" varlık verir demiyor.

Atatürk'e göre, "millet" halk demektir. "Millet", karşıt sınıflardan değil, işbölümüne dayalı, mütesanit bir vahdetten oluşur. Halkın sesi hakkın sesidir. Atatürk'e göre, toplumu din ve mezhep değil, milliyet birbirine bağlar. "Millet" kavramını irdelerken de, Atatürk'ün "iktisad" kavramına ağırlık vermiş olduğu görülmektedir. Öyle ki, halkın veya milletin "i'tilâ" ve "inhitât", iktisadın fonksiyonudur. Ama, biz, Atatürk'e göre, buna önem vermemişiz. Bu yüzden, Osmanlı devrinde, "millî bir devir" idrâk etmemiz veya "millî bir tarih" yaşamamız mümkün olamamıştır. Çünkü, "tâcdâr"lar iç siyaseti asıl, dış siyaseti ise onun bir "lâzım"ı yapacak yerde, bunun tersini yapmışlardır; "unsur-ı millî"yi heba etmişlerdir. Öyle ki, zabt edilen yerlerde, bulunan yabancılarla, dil, din, görenek, gelenek bakımından serbesti tanımışlar, "*ihsân-ı şahâne*", "*lütuf*", "*auyye*" adı altında, "*imtiyazlar*" ve "*müsaadât (capitulation)*" vermişler, "unsur-ı aslî"yi, hayat kaynaklarından koparmışlardır.

Yabancılar da, bu *istisnâları* ve *mümtaziyeleri*, "hakk-ı mükteseb" saymışlar, daha fazlasını istemişlerdir. "Tâcdâr"ların "debdebe"lerinin ardından *istikrâz* ve *iflâs* gelmiştir; buna, bir de, menfaatpereslerin davranışları eklenmiştir. Sonunda yabancıya *vergi salmak*, vergi toplamak, gümrük ve rüsûmu memleket ihtiyacına göre tanzim etmek mümkün olamamıştır. Böylece, yabancıya, "hakk-ı kazâ"yı uygulayamamak ve demiryolu gibi teşebbüslerin

³⁷ Mübahat Türker Küyel, "Türklerde Felsefe Geleneği", *Türk Yurdu*, 11 Nisan 1991, 5-14; Mübahat Türker-Küyel, "Dil mi Diller mi", *Türk Yurdu*, 11 Ks 1991, 14-22.

³⁸ Mübahat Türker-Küyel, "Hayatta En Hakiki Mürşid İlimdir" (Tanıtma Makalesi), *Erdem*, VII, 19 Ocak 1992, s. 932-937, Ankara 1992; *Araştırma*, 14.

müdâhale ile engellenmesi sonucunda, halk, millet, onların *müstameresi* (sömürgesi) ve esiri olmuştur. Bunun anlamı, *istiklâl*in ortadan kalkmış olması demektir.

Amma, Türk milleti ve memleketin "*unsur-ı aslî*"si yok edilememiştir. Millet, "hayat"mı, "şeref"ini ve "nâmûs"unu kurtarmak için, "müttehid" ve "mütesanid" olarak, "kemâl-i azm" ile, mücâdeleye atılmıştır; "millî devre", "halk devresi" başlamıştır.

Atatürk, "millî devir"de, "Misâk-ı Millî"den, "hakimiyet-i milliye"den ve "irade-i milliye"den, yani, Cumhuriyet'ten başka, "seciyye-i milliye", "an'anât-ı milliye", "tarîh-i millî", "iktisâd-ı millî", "ruh-ı millî", "hiss-i millî", "vicdân-ı millî", "efkâr-ı milliye", "mefkûre-i milliye", "terbiye-i milliye", "nâmûs-u millî", "millî izzet-i nefis"ten de bahsetmiştir. "Millî devre", hem, "Misâk-ı Millî"nin bildirilmesidir, yani, "istiklâl-i tâmm"dır, ve, iktisadın gelişmesindeki engelleri ortadan kaldırmaktır, hem de, "anayasaya dayalı Türkiye devletinin doğması"dır, "hâkimiyet"in "kayıtsız şartsız" milletin olduğunun ilân edilmesidir. "Hâkimiyet-i milliye", "irade-i milliye" budur. Bunun anlamı, "teşriî" ve "icraî" kuvvetlerin sahibinin halk olduğudur, millet olduğudur. "Halife" gibi bir ferdin veya herhangi bir zümrenin olmadığıdır. Artuk, "halk devri", "millî devir", "millî tarih", "sabanın fonksiyonu" olarak takdir edilmiş bulunmaktadır. "Fakr"ı terkederek, "insanca yaşamak" ile, ülkeye, çalışanların, kazananların, zenginlerin ülkesi olmak yolu da açılmıştır. İşte bu, "teceddüd" ve "temeddün" yoludur. Lausanne'da istediğimiz, "tabîi, meşrû, lâ-zım" olan hakkımızın teslimidir.

Atatürk'e göre, işte, söz konusu olan bu günümüzü, biz, mâzimize, müsbet seciyyemize borçluyuz. Eğer, bu "*vahdet*", bu "*tesanüd*" ve "millî birlik" bozulursa, "tahkîr ve tezyîf" ediliriz; yabancıların avı oluruz. Çünkü, "*hayât-ı akvâm*", "müdhîş bir *cidâl* şeklinde tecellî eder". "İlim ve fen", işte bu yüzden, "sebeb-i hayât" olmaktadır. "İlim ve fen" muâsir medeniyet'te bulunur; "şart-ı hayât, bu medeniyetin yolunda durmadan yürümektir". Aksi halde, o "huruşan sel"de boğulup gideriz; "terakki, bu medeniyet yolunda yürümek, teceddüde vâbestedir".

Amma, "hayata hâkim olan ahkâm", zamanla *tagayyür* eder; *tekâmül* eder; *teceddüd* eder (yenilenir, yenileşir). Müesseseleri ve zihniyeti eskimiş toplum, ancak *teceddüd* yoluyla *temeddün* eder; *terakki* eder; ileri toplum düzeyine çıkar. Terakkinin temeli ailedir. "Millet, idare-i umumîyesinin ve bütün kanunlarının ancak dünyevî ihtiyacâtan mülhem ve ihtiyacın tebed-

dül ve tekâmülüyle, mütemadiyen tebeddül ve tekâmül etmesi esas olan dünyevî bir zihniyet-i idareyi mâbihilhayât addeylemiştir" (yani, ihtiyaca tâbi olan bir değişme ile var olan, varlık kazanan) (değişme temeldedir). Bu hayatta, tahavvülden tahavvüle geçilmektedir; tağayyür görülmektedir. Öyleyse, kurumlarda da, zihniyette de *dinamik* olmak gerekir. Bu da "*inkılâb*", "*tekâmül*", "*teceddüd*"dür. "Türk inkılâbı nedir?" "Bir *tahavvüldür*". İlk bakışta "*ihtilâl*" gibi görünür. Ama, "inkılâp", "ihtilâl"den daha geniş, çok fazla, çok yüksek, muazzam bir inkılâbî ifade eder. O, teceddüdle, muasır, yani, yüksek medeniyete, rasyonel ve plânlı bir şekilde, katılmıdır. Onun seviyesine yükselme, ancak ve ancak, "*ilim ve fen*" yoluyla, "*haraset-i fikriyye*" (culture intellectuelle) ile olur; başka yolla olmaz, olamaz. O seviyede tutunmak, hiç durmadan medenî eserler vermekle mümkündür; medenî eserler verilemezse, muasır medeniyete katılmak şöyle dursun, ortada, millet için ne *hürriyet* ne *istiklâl* kalır. O sebeple, *bu "hayatta, en hakikî mürşit ilimdir, fendir"*. Amma, sadece mütefennin olmak da yetmez; millî seciyye gerekir. O seciyye içerisinde evrensel değerler yer almıştır. İlim veya bilim, süs değildir; tasallut, hakimiyet, hâkim olma, hükmetme, hükmü altına alma da değildir. Kudret ve kuvvet sahibi olma vasıtasıdır; amelidir. Onu nerede bulursak, oradan alıp her "*ferd-i millet*"in zihnine yerleştirmelidir. Terakki yolunda durmadan ilerlemek "*şart-ı hayat*"tır. Medeniyete teceddüd demeyen bedbahtır Çünkü, teceddüdü milletin vicdanı istemektedir. Gerçek müceddid, milletin vicdanındaki isteği keşfedendir. Türk milleti, seciyyesinde, müteceddid, inkılâpçıdır.

Bu ana kavramlar ve fikirler temelinde izlenecek kültür poliükaları, 1920-1938 arasını dikkatlerden uzak tutmaksızın, şunlardır: Cumhuriyeti idâme etmek. Bunu temin için, "fikren, ilmen, bedenlen, fennen" kuvvetli muhafızlar yetiştirmek. Bu görevi öğretmenler üstlenecektir. Öğretmenler başarılı olursa, Cumhuriyet başarılı olur. Milletü öğrenenler kurtaracakur. Onlardan, işte bu hizmet beklenmektedir. Cumhuriyet ve istiklâli korumak için, "medenî bir hey'et-i ictimaiyye"ye dönüşmek. Millî birliği geliştirmek, kuvvetlendirmek. Memleketi, milleti en müreffeh, en mamûr, en medenî hale getirmek. Memleketi asrî (Garbî, Avrupaî, Batılı), müteceddid, müstakil, zengin kılmak. "Fakr"ı terketmek, yenmek. Bir "Avrupa Türkiyesi", Batıya dönmüş bir Türkiye"bir asr-ı hazır Türkiye" "*asrî bir Türkiye*", "garbîleşmiş bir Türkiye" yaratmak. Medenî memleketlerin "*seviye-i irfanlarına*" bilfiil muvâsalat etmek. Bunu temin etmek için, yanlış, köhne zihniyeti ve kurumları kaldırıp, onların yerine teceddüd ve inkılâblar yoluyla, doğru ve yeni

zihniyeti ve müesseseleri koymak. İlk tahsili, okuma ve yazmayı yaygınlaştırmak. Orta ve yüksek tahsili gerçekleştirmek. İstanbul'da, Ankara'da, Van'da üniversiteler açmak. Te'lif ve tercüme eserlerin neşrine hız vermek. Millî harısı yaymak. Lâtin alfabesi esnasındaki yeni Türk alfabesini herkese öğretmek. Öyle ki, herkes, hızla okuma yazma öğrensin de "terbiye-i siyasiyye"den pay alsın! Dil, tarih, san'at gibi bütün kültür unsurlarından ilerleme kaydetmek. Millî ülküyü gerçekleştirmek: Güzel sanatlarda, ilimde, teknolojiye gelişmek, yükselmek, durmadan ilerlemek. Türklerin unutulmuş medenî vasfını tekrar, yeniden diriltmek, her çığırda açmak, geliştirmek, yükseltmek. Millî kültürü muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmak. *Terakkî, temeddün, teceddüd, inkilâb* yolunu tukamak isteyenleri bertaraf etmek.

LÛGATÇE

Ahkâm: Emirler, hükümler.	Ferd-i millet: Ulus ferdi.
Add etmek: Saymak, iübar etmek.	Feyiz: Verimlilik, bolluk, cömertlik.
Afv: Af etme.	Garbîleşmiş: Batılılaşmış.
Ahvâl: Durumlar.	Hafid: Torun.
Âli: Yüce, ulu.	Hakimiyet-i millîye: Millî egemenlik.
Âmâl: Dilekler, istekler.	Hakk-ı hayat: Yaşam hakkı.
An'anât: Gelenekler.	Hakk-ı hürriyet ve istiklâl: Özgürlük ve bağımsızlık hakkı.
Asr-ı hâzır: Şimdiki çağ.	Hakk-ı kazı: Yargılama yetkisi.
Asrî: Zamana uygun, modern.	Hakk-ı mükteseb: Kazanılmış hak.
Âû: Gelecek, gelecek zaman.	Harâset-i fikriyye: Düşünümsel kültür.
Bilâ kayd u şart: Kayıtsız ve şartsız.	Hâssa: Özellik.
Bilfi'il: Gerçekten, edimsel olarak.	Hayât-ı akvâm: Ulusların yaşamı.
Bittabi: Doğal olarak.	Hey'et-i içtimaiyye: Toplum, topluluk.
Ceberût: Zorbalık, merhametsizlik.	Huruşan: Coşkun.
Cem'iyet-i beşeriye: İnsan topluluğu.	İbdâ': Yaratma.
Cidâl: Savaş.	İcrâi: (Kanunu) uygulama.
Debdebe: Görkem.	İçtimaiyat: Toplum, toplumbilim.
Dehâ-i millî: Millî dehâ.	İflâs: Batma, batki.
Efkâr-ı millîye: Millî fikirler.	İhtilâl: Devrim, kargaşa, köklü değişim.
Erbâb: Ehiller, sahipler, malikler.	
Esbâb-ı hayât: Hayatın gerekleri.	
Fâzilet: Erdem.	
Fenn: Bilim.	

- İktisadî: Ekonomik
 İnhitât: Düşme, gerileme.
 İnkılâb: Evrim, dönüşüm.
 İnkîşâf: Gelişme, gelişim.
 İnkîşâf-ı dehâ: Dehânın gelişmesi.
 İnûbah: Uyanma.
 İrade-i millîye: Millî istek.
 İrûkâ: Yükselme
 İstüklâl: Bağımsızlık.
 İstüklâl-i tâmm: Tam bağımsızlık.
 İstisnaiyet: Ayrıcalık.
 İzzet-i nefis: Şeref, onur.
 Kani': İkna olmuş, kanaat getirmiş.
 Kemâl-i azîm: Azmin son derecesi.
 Köhne: Eski.
 Mâbihilhayat: Yaşamaya neden olan.
 Medeniyet: Uygarlık.
 Mefkûre: İdeal, ülkü.
 Mertebe-i medeniyet: Uygarlık derecesi.
 Misâk-ı millî: Millî andaşma.
 Muasır: Aynı çağdaki en ileri uygarlık.
 Muvasalat: Ulaşma.
 Müdahale: Karışma.
 Müessir: Etkili.
 Mümtaziyet: İmtiyazlı.
 Müsâmaha: Göz yumma.
 Müstamere: Sömürge.
 Müteceddid: Yeni gelişmelere açık.
 Mütemeddin: Uygur.
 Mütesanit: Dayanışık.
 Müttehîd: Birleşik.
 Nâmûs-u millî: Millî onur.
 Netâyic: Sonuçlar.
 Ruh-ı millîye: Millî ruh.
 Rûsûm: Vergiler.
 Seciye: Yaratılış, huy, karakter.
 Tâcdar: Padişah.
 Tagayyür: Değişme.
 Tahavül: Değişme.
 Tahkir: Onur kırma.
 Tezyîf: Aşağılama.
 Teceddüd: Yenilenme.
 Tekâmül: Olgunlaşma.
 Tekevîdün: Meydana gelme. Temeddün: Medenî.
 Vâbeste: Bağlı.